

Επιμορφωτική Ημερίδα εκπαιδευτικών ΠΕ02 και ΠΕ04
«Από την Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία στη σύγχρονη Επιστημολογία»
24 Ιουνίου 2015

Τίτλος εισήγησης: «Βότανα και φυτά στην αρχαιότητα μέσα από αρχαίες πηγές»

Κεχαγιά Φανή (ΠΕ02)

Επιστημολογία-Ορισμοί: Σύμφωνα με τους Smith et al (2000) **επιστημολογία είναι το δίκτυο των ιδεών που έχουμε για το πώς οικοδομείται και τεκμηριώνεται η γνώση στην επιστήμη.**

Πολλοί ερευνητές (Lederman et al, 2002; Lederman & O'Malley, 1990) θεωρούν ότι η **επιστημολογία είναι συνώνυμη με τη φύση της επιστήμης, δηλαδή τις αξίες και τις πεποιθήσεις που είναι σχετικές (inherent) με την επιστημονική γνώση και την ανάπτυξή της.**

Εν τέλει, μπορούμε να πούμε **επιστημολογία είναι η επιστήμη η οποία μελετά τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται και εγκυροποιείται η επιστημονική γνώση** και περιλαμβάνει τις ακόλουθες πτυχές:

- τη φύση και τον σκοπό των επιστημονικών μοντέλων,
- τη διάκριση παρατήρησης και συμπεράσματος και
- τη διάκριση υπόθεσης και πρόβλεψης.

(Πηγή: <http://sq.ucy.ac.cy/research/AlikiWEB/Pages/Epistimologia.htm>)

Ως όρος η **επιστημολογία σχετίζεται με έναν κλάδο της φιλοσοφίας, αυτόν της γνωσιολογίας.**

Η **Γνωσιολογία** είναι κλάδος της φιλοσοφίας που μελετάει την ουσία, τις μορφές, τις πηγές, τις δυνατότητες, την αξία και τα όρια της αληθινής γνώσης του εξωτερικού κόσμου και του Εγώ.

Σήμερα με τον όρο γνωσιολογία εννοείται ο κλάδος της επιστημολογίας που ασχολείται πιο συγκεκριμένα με το ερώτημα ποια είναι η πηγή εγκυρότητας της γνώσης, ενώ η επιστημολογία γενικότερα ασχολείται με το σύνολο των φιλοσοφικών προβλημάτων σχετικά με τη γνώση.

Προεπιστημονικά, και επίσης στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, η γνωσιολογία θεωρείται ότι είναι ευρύτερος κλάδος σε σχέση με την επιστημολογία και ότι η τελευταία ασχολείται με μια κλάση μόνο γνώσεων, τις επιστημονικές γνώσεις, δηλαδή τις γνώσεις που μπορεί να έχει ο άνθρωπος με επαρκή (για τα μέτρα της επιστήμης) βεβαιότητα και εγκυρότητα.

Η συγκεκριμένη παρουσίαση **αρχικά στοχεύει να μας βοηθήσει να διαπιστώσουμε την ευρύτητα των εφαρμογών και τη χρησιμότητα των βοτάνων και φυτών από την αρχαιότητα ακόμη**, τότε που οι «σοφοί» αξιοποιούσαν και τον παραμικρό βοτανικό μίσχο που σήμερα μπορεί να αδικείται χρησιμοποιούμενος μόνο για λόγους πχ διακοσμητικούς.

Κατά δεύτερο, να γίνει σαφές πως η χρήση των βοτάνων, που σήμερα έγινε μόδα, ήταν ευρέως διαδεδομένη για διάφορους σκοπούς και κατεξοχήν συναρτώμενη με την πρόσδεση των ανθρώπων με τη γη και τα γεννήματά της, κάτι που οι ανατολικές φιλοσοφίες και οι εναλλακτικές ιατρικές της Ανατολής, όπως για παράδειγμα η Αγιουβέρδα, γνωρίζουν πολύ καλά, γνώση που δυστυχώς ο δυτικός τρόπος ζωής έχει απολέσει.

Ένας τρίτος στόχος είναι να ρίξουμε λίγο φως σε κάποια ερωτήματα που γεννώνται αναπόφευκτα αν ασχοληθούμε με την ιστορία βοτάνων και φυτών και με τα πρόσωπα που συνδέονται με αυτά, όπως και σε κάποιες **ιστορικές και φιλοσοφικές έννοιες** που είναι ασαφείς για κάποιον μη γνώστη.

Μία τέτοια **φιλοσοφική έννοια** είναι αυτή της **ηδονής**.

Τι είναι, λοιπόν, η ηδονή για τους αρχαίους και ποιος ο συσχετισμός της **επικούρειας φιλοσοφίας** με τη χρήση βοτάνων και την ανάπτυξη της ιατρικής;

«Όταν παραμεριστεί κάθε συναίσθημα που ερεθίζει τον άνθρωπο, δηλαδή λύπη ή χαρά ή φόβος, αναβλύζει από την βαθύτερη ουσία του ανθρώπου η καλή διάθεση, το δημιουργικό χάδι, κι αυτό του δίνει την ευκαιρία να αξιοποιήσει τον άφθονο πλούτο που έχει μέσα του. Το βασικό αυτό συστατικό για την ανθρώπινη ζωή, για την ευτυχία και τον υψωμό της, την καλή διάθεση, την ευεξία, την ευθυμία ή την ευεστία, όπως την έλεγε ο Δημόκριτος, ο Επίκουρος το ονόμασε ηδονή, λέξη παρεξηγήσιμη, για τους γνωστούς λόγους, που παρανοήθηκε...», λέει ο Καθηγητής Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, Επίκουρος - Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ (περί ηδονής σελ. 229-236)

"Τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν", λέει ο Επίκουρος, στην επιστολή προς Μενοικέα.

Το Ηθικό μέρος της επικούρειας φιλοσοφίας είναι μια ολοκληρωμένη στρατηγική, ένα σύστημα προτιμήσεων και αποφυγών, για την κατάκτηση της ηδονής, οριζόμενης από τον Επίκουρο ως αρχής και τελικού σκοπού της ευδαιμονικής (ευτυχισμένης) ζωής, ώστε στην κορύφωση της καταστηματικής, δηλαδή της σταθερής και ήρεμης βίωσης του υπέρτατου αυτού αγαθού, **«να μην υποφέρει κανείς σωματικούς πόνους και να μην είναι η ψυχή του ταραγμένη».**

*Όταν λοιπόν λέμε ότι η ηδονή είναι ο τελικός σκοπός, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων και αυτές που συνίστανται στις απολαύσεις, αλλά **εννοούμε να μην πονά το σώμα και να μην ταρασσεται η ψυχή.***

Σ' αυτήν ακριβώς τη σκέψη μπορούμε να εντοπίσουμε τις βασικές αρχές της αρχαίας ιατρικής, συνδεδεμένης κατά κύριο λόγο, τουλάχιστον στα πρώτα της βήματα, με τα βότανα και τις ιδιότητές τους.

Ιπποκράτης:

Οι αρχές της ιατρικής μπορεί να χάνονται στο σκότος της Προϊστορικής εποχής της Μεσογείου και μπορεί οι Έλληνες να ένιωθαν ότι χρωστούσαν πολλά στους προγενέστερους πολιτισμούς της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας, όμως αυτοί ήταν που διαμόρφωσαν πρώτοι την επιστήμη της Θεραπείας.

Διαχωρίζοντας την ιατρική από τη φιλοσοφία ο Ιπποκράτης θα χαράξει το δρόμο του εξορθολογισμού σε αντίστιξη προς τις μαγικές θεραπείες των ιερέων. Ο έντονος προσανατολισμός του στην **πρόγνωση** μάλιστα, περικλείοντας και τη διαγνωστική αποτελεί από τις πλέον εμπνευσμένες θέσεις του.

«Για τον γιατρό το πιο σημαντικό, κατά τη γνώμη μου, είναι να μπορεί να κάνει προγνώσεις» γράφει στο «Προγνωστικόν», που μας παραπέμπει ευθέως στη σύγχρονη ιατρική επιταγή για την πρόληψη των ασθενειών.

Η θεραπεία του «όλου» (ολιστική) εξάλλου, η οποία θεραπεύει τον ασθενή πρωτίστως και όχι την ασθένεια, έχει εφαρμογή και στη σημερινή εποχή. Ο Ιπποκράτης είναι και ο **θεμελιωτής του ομοιοπαθητικού κανόνα της ομοιότητας (θεραπεία διά των ομοίων)** ή της θεμελιώδους θεραπείας με αντίθετα μέσα, πρακτικές που βρίσκουν και σύγχρονη εφαρμογή.

Ας δούμε, όμως πώς όλα αυτά βρήκαν εφαρμογή πρωτίστως δια μέσου των βοτάνων.

Η ιστορία των βοτάνων φαίνεται να αρχίζει ταυτόχρονα με την ιστορία του πολιτισμού! Εδώ και χιλιάδες χρόνια, μια μεγάλη ποικιλία βοτάνων έχει χρησιμοποιηθεί για διάφορους σκοπούς, από την κοσμετολογία και τον καλλωπισμό, μέχρι τη βρώση και την πιο εξειδικευμένη χρήση τους στη φαρμακολογία και την ιατρική θεραπεία.

Από την κινέζικη ιστορία μαθαίνουμε ότι τα βότανα χρησιμοποιούνται εδώ και 4.700 χρόνια σαν φάρμακα. Το πρώτο βιβλίο βοτανολογίας της Κίνας, που γράφτηκε γύρω στα 2700 π.Χ., αναφέρει 365 φυτά που χρησιμοποιούνταν για φαρμακευτικούς λόγους.

Στην προϊστορική Αίγυπτο όχι μόνο χρησιμοποιούσαν τα ιθαγενή αρωματικά φυτά, αλλά έκαναν εισαγωγή και από άλλες περιοχές με το εκτεταμένο εμπόριο. Σε ιερατικό πάπυρο στις αρχές της 18ης Δυναστείας (1850-1335 π.Χ.) αναφέρονται θεραπευτικά βότανα εισηγμένα από την Κρήτη.

Ειδικά **τα βότανα της Κρήτης** εξαγονται στην Αίγυπτο και στη Μέση Ανατολή. Αντιστοίχως, οι Κρήτες, εκτός από την εξαγωγή ντόπιων βοτάνων, εισήγαγαν και άλλα που δεν ευδοκίμουςαν στο νησί από αυτές τις περιοχές. Καταλαβαίνουμε, δηλαδή, πως το εμπόριο των βοτάνων φαίνεται να αποτελούσε σημαντική δραστηριότητα των κοινωνιών που ήκμασαν στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου κατά την εποχή του χαλκού.

Εικόνες από τη συλλογή κρόκου, θαυμάσια τοπία σε τοιχογραφίες της μινωικής εποχής (2η χιλιετία π.Χ.) και αγγεία με φυτικό διάκοσμο, μας δείχνουν τη σημασία των βοτάνων στη ζωή των ανθρώπων.

Ειδικά για τον κρόκο τώρα... εμείς τον κρόκο τον γνωρίζουμε σήμερα και ως ζαφορά από τον γνωστό σε όλους κρόκο Κοζάνης.

Τι είναι, όμως, ο κρόκος και σε τι χρησίμευε;

Αρχικά **συναντάμε τον κρόκο στη μυθολογία**. Σύμφωνα με τη μυθολογία, λοιπόν, ο Κρόκος ήταν **φίλος του Ερμή**. Μια μέρα και ενώ οι δύο φίλοι έπαιζαν, ο Ερμής χτύπησε κατά λάθος τον Κρόκο στο κεφάλι και τον σκότωσε. Στον τόπο του συμβάντος φύτεψε ένα λουλούδι. Τρεις σταγόνες από το αίμα του άτυχου νέου που έπεσαν στο κέντρο του λουλουδιού έδωσαν τα στίγματα του φυτού που από τότε πήρε το όνομα **κρόκος**.

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή ο Κρόκος ήταν ένας νεαρός, που εξαιτίας ενός άτυχου έρωτα για τη Νύμφη Σμίλακα μεταμορφώθηκε στο ομώνυμο φυτό. Ταυτόχρονα η Σμίλαξ έγινε το ομώνυμο αναρριχητικό φυτό (Σμίλαξ Ασπίρα-Ουρβιά).

Οι Κροκοσυλλέκτριες, είναι ενδεικτική τοιχογραφία φυσιοκρατικού διακόσμου από τον οικισμό του Ακρωτηρίου της Σαντορίνης και το συγκεκριμένο έργο παρέχει πληροφορίες για ενασχόληση της συγκεκριμένης εποχής. Ξαφνιάζει, το ότι ενώ πρόκειται για συλλέκτριες κρόκων, δηλ. εργάτριες, η περιποίηση της εμφάνισης, το μακιγιάζ, τα κοσμήματα που φορούν φανερώνει μια άλλη λογική ως προς την κοινωνική διάρθρωση της πολιτείας τους που αξίζει να μελετηθεί από κοινωνιολογικής πλευράς, αλλά κάτι τέτοιο δε μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα σ' αυτό το επίπεδο.

Γνώριζαν λοιπόν τον Κρόκο. **Τον χρησιμοποιούσαν για θεραπεία παλαιών και πρόσφατων τραυμάτων, για έλκη, ως σπασμολυτικό και φυσικά και σε βαφές, πχ, υφασμάτων, αλλά και στην κοσμετολογία, δηλαδή για τον καλλωπισμό τους.**

Ποια είναι η ιδιαιτερότητα της Τοιχογραφίας του "Πρίγκηπα με τα κρίνα";

Από τις σημαντικότερες μινωικές τοιχογραφίες, που βρέθηκαν στην Κνωσό, είναι αυτή του «Πρίγκηπα με τα κρίνα», που σώζεται αποσπασματικά και έχει συμπληρωθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της. Η σύνθεση είναι πολύχρωμη, γεμάτη ζωντάνια. Σε χαμηλό ανάγλυφο εικονίζεται επιβλητική ανδρική μορφή, που βαδίζει προς τα αριστερά σε απροσδιόριστο ερυθρό φόντο. Φοράει το τυπικό μινωικό περιζώμα με φαρδιά ζώνη, περιδέραιο στο λαιμό και πλούσιο κάλυμμα κεφαλής διακοσμημένο με φτερά παγωνιού και, σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή, και με κρίνα. **Είναι, όμως, πράγματι κρίνα;** Πολλοί είναι, αυτοί που αμφισβητούν την

ερμηνεία των κρίνων και πιστεύουν πως δεν είναι ούτε ο Πρίγκιψ είναι Πρίγκηψ, ούτε τα κρίνα είναι Κρίνα, αλλά η όλη παράσταση απεικονίζει απλώς έναν ταπεινό συλλέκτη της μήκωνος της υπνοφόρου.

Αν μάλιστα θυμηθούμε και αυτό που πριν λίγο παρατηρήσαμε για την επιμελημένη εμφάνιση των κροκοσυλλεκτριών, μπορεί κάλλιστα να εξηγηθεί η εντυπωσιακή εμφάνιση του ωραίου νεαρού, μέσα στη γενικότερη αντίληψη της μινωικής κοινωνίας. Πιθανόν να πρόκειται για μία κοινωνία κατά την οποία όσοι ασχολούνται με τα βότανα έχουν κάποια ιδιαίτερη θέση στην κοινωνική κλίμακα... η παρατήρηση αυτή, ωστόσο, είναι μια καθαρά προσωπική παρατήρηση, οπότε αςβάλουμε καλύτερα στο σημείο αυτό απλώς ένα ερωτηματικό.

Τι είναι, όμως, η μήκων η υπνοφόρος την οποία πιθανόν συλλέγει ο νεαρός και με καμάρι φοράει στο κεφάλι του;

Μήκων η υπνοφόρος (*Papaver somniferum*), γνωστή με τις ονομασίες **παπαρούνα και αφιόνι**, είναι ένα φυτό με **οπιούχες ιδιότητες**, που ανθίζει την άνοιξη. Ο καρπός της παπαρούνας είναι πολύσπερμη κάψα. Το φυτό καλλιεργείται για τους καρπούς του, που από το χυμό τους λαμβάνεται το όπιο (**Όπιο – από τη λέξη οπός, που σημαίνει χυμός, εκχύλισμα φυτού, το οποίο λαμβάνεται με τη διαδικασία της έκθλιψης ή εκπίεσης**).

Η Μήκων η υπνοφόρος **κατά τον Ιπποκράτη είναι το αφιόνι, ένα παυσίπονο υπνωτικό, αντιβηχικό με χρήση και στις μητρορραγίες.**

Χρησιμοποιείται και για τα σπόρια του, που δεν έχουν υπνωτικές ιδιότητες, αλλά χρησιμοποιούνται ως μπαχαρικό και ζωοτροφή. Λέγεται πως οι γονείς κρεμούσαν στα νήπια περιδέραια με αποξηραμένους κάλυκες του συγκεκριμένου φυτού για να μην κλαίνε και να μην γκρινιάζουν.

Μια που ξεκινήσαμε με την Κρήτη, ας μείνουμε λίγο ακόμη να δούμε τι συνέβαινε στην Κρήτη.

Τι συνέβαινε στην Κρήτη;

Η ανασκαφή του 2000 στο μινωικό ανάκτορο των Αρχανών έδωσε ένα εντυπωσιακό εύρημα στους ανασκαφείς (Γιάννη και Έφη Σακελλαράκη). Τα ανάκτορα είχαν καταστραφεί από δυνατή πυρκαγιά και το υλικό που είχε πέσει πάνω στα πιθάρια είχε στερεοποιηθεί και τα είχε κλείσει αεροστεγώς για 3.500 χρόνια.

Ανοίγοντας τα πιθάρια οι αρχαιολόγοι βρήκαν αποθηκευμένα βότανα και υφαντά, όλα απανθρακωμένα, αλλά και διατηρημένα τόσο ώστε να διακρίνονται αρκετά καλά. Η αποθήκη του ανακτόρου ήταν γεμάτη με πιθάρια που, σύμφωνα με

τις πρώτες εκτιμήσεις, προορίζονταν για εξαγωγή! «Τα αρωματικά φυτά της Κρήτης», σύμφωνα με τον κ. Σακελλαράκη, «ήταν σπάνια και πολύτιμα στην αρχαιότητα. Χρησιμοποιούνταν για φαρμακευτικούς σκοπούς αλλά και για την παραγωγή αρωματικών ουσιών».

Οι πληροφορίες που έχουμε για τη χρήση αυτών των βοτάνων είναι αρκετές, από πινακίδες κυρίως. Αποτέλεσαν πρώτη ύλη στη βιοτεχνική παραγωγή, στην ιατρική, στην αρωματοποιία, τη βαφική, πιθανότατα και στην κουζίνα. Ακόμα βρίσκουμε βότανα και σε προσφορές σε θεούς ή σε νεκρούς. Μερικά απ' τα βότανα που αναφέρονται είναι το **κόλιαντρο, το κύμινο, το σησάμι, το σέλινο, το μάραθο, ο κρόκος, η μέντα, ο δυόσμος, το κρίταμον, ο σχίνος και πολλά άλλα.**

Ο Πλίνιος μάλιστα γράφει ότι η Κρήτη ήταν η πατρίδα δύο δένδρων με μεγάλη ιατρική χρησιμότητα του **κρητικού πεύκου και του κρητικού κυπαρισσιού**, από τα οποία έβγαζαν αιθέρια έλαια. Οι Κρήτες για θεραπευτικούς σκοπούς χρησιμοποιούσαν **ακόμα το πεπόνι, τον κρίνο και το χρυσάνθεμο.**

Τι είναι το Σαραντοβότανο;

Στην Κρήτη διασώζεται μέχρι και σήμερα μια αρχαία συνταγή λουτροθεραπείας γνωστή ως το «**Σαραντοβότανο**». Είναι ένα μείγμα βοτάνων της κρητικής χλωρίδας που η παράδοση το θέλει πολύ αποτελεσματικό για την αποκατάσταση της υγείας. Η συνταγή αυτή διασώθηκε, γιατί η ποιητική μορφή της βοηθούσε στην αποστήθιση της και απ' αυτούς που δεν ήξεραν να διαβάζουν.

Σαραντοβότανο

*"Σαν την υγεία σου έχασες και θες να την κερδίσεις
μόνο με βότανα της γης θα την ξαναποκτήσεις.
Φύλλα κιτροπορτοκαλιάς κι άρωμ' από λεμόνι,
Ανερατζά, μανταρινιά, ξαρρωστικό κυδώνι.
Μάζωξε απ' τσι ποταμούς, τα' ακονιζάς τα χνάρια,
βάτο και τσάι του βουνού και τα' αμπιστιάς κλωνάρια.
Μάζωξε έρωντα πολύ απ' τα βουνά τση Κρήτης
Και σφάκα την πικραδερή, δάφνες, μυρτιές να βρίσκεις.
Θύμο, κισό κι αγκαραθιά και αγκαθαστιβίδα,
τη μυρωδιά βασιλικού, φασκομηλιά και θρύμπα.
Μέντα και δεντρολίβανο, όπου μοσχομυρίζει,
Το λένε και αρισμαρί που την υγεία χαρίζει.
Πάρε τα γιασεμόφυλλα, τη ροδαρά με τ' άνθη,
Γαρεφαλόβιολες πολλές και γαρεφάλου άνθη.
Απήγανο και βάρσαμο τση γης το χαμομήλι,
Τη μυριστή αμπερόριζα που δένουν στο μαντήλι.
Πάρε το κοκκινόχαρτο, βάλε και κουτσουνάδα,
Που κάνουν κοκκινόλαδο στου ήλιου την πυράδα.*

*Φύλλα συκιάς κι αμυγδαλιάς και φύλλα μαντζουράνας,
Φλισκούνη που μοσκοβολά σαν κόρφος κάθε μάνας.
Το μαϊντανό, το σέλινο και την αντωναίδα,
τ' αγκούδουρα, τ' αγκλακιχτού τον κλάδο και τα φύλλα.
Σαράντα είναι όλα. Βράσε τα και γέμισε μια σκάφη
Και διώξε απ' το κορμάκι σου τσι πόνους και τα πάθη."*

Νομίζω, όμως, ότι φτάνει τόσο με την Κρήτη. **Ας περάσουμε τώρα σε κάτι πιο... μυθολογικό** και σίγουρα πιο πιπεράτο.

Τι δίνει η Κίρκη στους συντρόφους του Οδυσσέα και έχουν παραισθήσεις πως μεταμορφώνονται σε χοίρους;

Εδώ βλέπουμε ένα μελανόμορφο αγγείο με τον Οδυσσέα και την Κίρκη.

Στην ραψωδία κ' της Οδύσειας αναφέρεται ότι η Κίρκη χρησιμοποιούσε **λυγρά φάρμακα**, τα οποία έριχνε κρυφά σε ένα χυλώδες ρόφημα «**τον κυκεώνα**» που λέγεται πως αποτελούνταν από οίνο, κριθάλευρο και τριμμένο τυρί, στο οποίο προσέθετε και μέλι για να εξαλείψει την πικρή γεύση των φυτών και το προσέφερε στους περαστικούς.

Τι είναι όμως τα λυγρά φάρμακα; Λυγρά, ονομάζονταν τα επιβλαβή φάρμακα που επιδρούσαν στον ψυχισμό, ήταν δηλαδή ψυχοτρόπα, αλλά κακά φάρμακα που κυρίως προκαλούσαν αμνησία. **Αντίδοτο στα λυγρά φάρμακα ήταν το μώλυ.**

Τι είναι το μώλυ;

Ο πρώτος που προσπάθησε να «διαβάσει» τα ομηρικά έπη με το μάτι ενός επιστήμονα των φυσικών επιστημών ήταν ο **Κωνσταντίνος Ζέγγελης, καθηγητής Χημείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**. Ο κύριος Ζέγγελης δημοσίευσε στα τέλη του προπερασμένου αιώνα ένα βιβλίο με τίτλο «**Η επιστήμη της φύσεως παρ' Ομήρω**», το οποίο επανεκδόθηκε πρόσφατα από το Πανεπιστήμιο της Πάτρας. Δεν είναι τυχαία η εμπλοκή ενός χημικού σε αυτό το θέμα, **αφού στην Ιλιάδα και στην Οδύσεια αναφέρονται πάμπολλα θέματα** που άπτονται της Χημείας.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα αναφέρεται στο αντίδοτο που έδωσε ο Ερμής στον Οδυσσέα για να εξουδετερώσει το μαγικό φίλτρο της Κίρκης, με το οποίο είχε μεταμορφώσει τα παλικάρια του σε χοίρους.

Ο Όμηρος αναφέρει ότι, καθώς ο Οδυσσέας πήγαινε προς το παλάτι της Κίρκης για να σώσει τους συντρόφους του, τον συνάντησε ο Ερμής, ο οποίος του έδωσε το φυτό «μώλυ», που ήταν το αντίδοτο για το φίλτρο της Κίρκης.

Το μώλυ από το ρήμα μωλύω= αφανίζω, αδυνατίζω, παραλύω ήταν λοιπόν το αντίδοτο των λυγρών φαρμάκων.

Ο Όμηρος δεν δίνει καμία άλλη πληροφορία για αυτό το φυτό, εκτός από το ότι έχει **άσπρα άνθη, μαύρη ρίζα και ξεριζώνεται δύσκολα**. Η άποψη που έχει επικρατήσει σήμερα είναι ότι το «φίλτρο» της Κίρκης ήταν ένα **μείγμα**

αντιχολινεργικών ουσιών, (αντιχολινεργικά ουδέτερο μόνο στον πληθυντικό: γενική ονομασία φαρμάκων ή παρασκευασμάτων που σταματούν την επίδραση της ακετυλοχολίνης αποκλείοντας κατά κάποιο τρόπο τους χολινεργικούς υποδοχείς της στις απολήξεις του παρασυμπαθητικού, των εξωκρινών αδένων, του μυοκαρδίου και των λείων μυικών ινών), όπως η **ατροπίνη και η σκοπολαμίνη**, που προκαλούν παραισθήσεις. Επομένως το μώλυ θα έπρεπε να περιέχει ένα αντιχολινεργικό αντίδοτο.

Πολλές απόψεις έχουν διατυπωθεί **σχετικά με την ταυτότητα του φυτού.**

Κατά τον **Θεόφραστο** ένα ανάλογο φυτό με το μώλυ του Ομήρου εφύετο στην Κυλλήνη.

Το μώλυ περιγράφεται και από τον **Διοσκουρίδη**, ο οποίος το αναφέρει ως αλεξιφάρμακον.

Ο Πλίνιος εσφαλμένα θεώρησε το μώλυ ως μανδραγόρα.

Κατά τον **Matthiolum** ήταν είδος κρομμύου.

Άλλοι το θεώρησαν **είδος σκόροδου (Λιναίος)** ή το ταύτισαν με τον **μέλανα ελλέβορο**, ο οποίος έχει μαύρη ρίζα, άσπρα άνθη, εξορύσσεται δύσκολα και φύεται στα Ασιατικά παράλια.

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται **δύο φυτά** που έχουν μαύρη ρίζα, λευκά άνθη και περιέχουν αντιχολινεργικά αντίδοτα: **ο γάλανθος ο χιονώδης και ο ελλέβορος**. Τα φαρμακολογικά χαρακτηριστικά του γάλανθου ταιριάζουν περισσότερο στη δράση του φαρμάκου που ο Όμηρος ονομάζει μώλυ, αλλά ο ελλέβορος έχει μεγαλύτερο ριζικό σύστημα και άρα είναι δυσκολότερο να ξεριζωθεί.

Ένα άλλο φυτό, που αναφέρεται **στην δ' ραψωδία της Οδύσσειας** είναι το **νηπενθές**, το οποίο αφενός είχε έντονη **φαρμακοδυναμική δράση** σε συνέργεια με το κρασί και αφετέρου **ήταν κατευναστικόν και παυσίλυπον**.

Τι είναι το νηπενθές και πώς σχετίζεται με την ωραία Ελένη;

Στην ελληνική μυθολογία, η **Πολύδαμνα** είναι η γυναίκα του αιγύπτιου **βασιλιά Θώνος**, η οποία φιλοξένησε τον Μενέλαο και την Ωραία Ελένη όταν επέστρεφαν από την Τροία.

Η Πολύδαμνα ήταν συλλέκτρια θεραπευτικών βοτάνων και είχε τότε δωρίσει μερικά είδη τους στην Ελένη, το ένα από τα οποία, που απάλυνε τη λύπη και τον θυμό, έριξε η τελευταία στο κρασί του Τηλεμάχου, για να του απαλύνει τον πόνο για τον χαμό του πατέρα του. Άλλα βότανα τα χρησιμοποίησε για να προφυλαχθεί από τα πολυάριθμα φίδια που κατοικούσαν στο νησί Φάρο. Η Πολύδαμνα είχε οδηγήσει την Ελένη στο νησί αυτό προκειμένου να την προφυλάξει από τις ερωτικές διαθέσεις του συζύγου της.

Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδία δ, στ.228

ἔνθ' αὐτ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον, (στίχος 220)
νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἀπάντων.
 ὃς τὸ καταβρόξειεν, ἐπὴν κρητῆρι μιγείη,
 οὐ κεν ἐφημέριός γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν,
 οὐδ' εἴ οἱ κατατεθναίῃ μήτηρ τε πατήρ τε,
 οὐδ' εἴ οἱ προπάροιθεν ἀδελφεὸν ἢ φίλον υἷον
 χαλκῷ δηϊόωεν, ὃ δ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρῶτο.
 τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα,
 ἐσθλά, τὰ οἱ **Πολύδαμνα** πόρεν, **Θῶνος παράκοιτις**,
Αἴγυπτίη, τῇ πλεῖστα φέρει ζειδωρος ἄρουρα
 φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλά μεμιγμένα, πολλὰ δὲ **λυγρά**, (στίχος 230)
 ἱητρὸς δὲ ἕκαστος ἐπιστάμενος περὶ πάντων
 ἀνθρώπων· ἧ γὰρ **Παιήονός** εἰσι γενέθλης.

Το **Νηπενθές** περιγράφεται ως φάρμακο, που καταργούσε την συνειδησιακή επαφή προς τα εξωτερικά ερεθίσματα, καθώς και την μνημονική ανάπλαση των γεγονότων, δεν προκαλούσε όμως σύγχυση και ελάττωση της αντίληψης των ερεθισμάτων.

Επομένως, είχε καταπραϋντική επίδραση προκαλώντας αμνησία. **Επίθετο: Νηπενθής/ης/ες: αυτός που δεν πενθεί, που δεν αισθάνεται λύπη, που αποβάλλει το πένθος ή τη λύπη.**

*αὐτὶκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον, / νηπενθές τ' ἄχολόν τε,
 κακῶν ἐπίληθον ἀπάντων (Όμηρος, Όδύσσεια, δ 220-221)*

*κάποιο βοτάνι ἐπήρε κι ἐρίξε μες στο κρασί που ἐπίναν, / ξαρρωστικό του
 πόνου, ἀνέχολο, λησμονικό της πίκρας (Μετάφραση: Καζαντζάκης/Κακριδής)*

Η ταυτότητα του φυτού, όπως και για το μώλυ, μέχρι σήμερα δεν είναι σαφώς γνωστή.

Ο Θεόφραστος ταυτίζει το νηπενθές του Ομήρου με το **χαιρώνειον**.

Κατά τον **Πλίνιο** ήταν το **ελένιο** (*Inula helenium* L.).

Ο Πλούταρχος και ο Γαληνός το ταυτίζουν με το **βούγλωσσο** (*Anchusa italica* Retz.).

Ορισμένοι το ταύτιζαν με **τον μανδραγόρα, άλλοι με την ινδική κάνναβι και τέλος με το όπιο.**

Τι είναι οι ριζοτόμοι;

Στην αρχαία Ελλάδα οι ιατρικές γνώσεις ήταν αρκετά προηγμένες. Γνωστοί γιατροί της αρχαιότητας, τους οποίους μνημονεύει ο Όμηρος και οι μεταγενέστεροι συγγραφείς, ήταν οι **«ριζοτόμοι»**, δηλαδή **πρακτικοί γιατροί-βοτανολόγοι** που καλλιεργούσαν τα φαρμακευτικά φυτά ή τα μάζευαν από τα δάση, ασχολούνταν με εξόρυξη ριζών, συλλογή βοτάνων και καλλιέργεια φαρμακευτικών φυτών. **Ήταν άνδρες, αλλά και γυναίκες της υπαίθρου, μορφωμένοι, που από την προ-Ιπποκρατική εποχή μέχρι και την Αλεξανδρινή Ελληνιστική**, ασχολήθηκαν με την εκρίζωση και συλλογή αγρίων-αυτοφυών βοτάνων, με την ξήρανση, το καθάρισμα, την συσκευασία και την φύλαξή τους. Κατέτασσαν τα φυτά ανάλογα με την χρήση τους, όπως, καθαρτικά - εμετικά - παυσίπονα - παυσίλυπα κλπ.

Πολλές φορές τα χορηγούσαν οι ίδιοι στους αρρώστους ή τα πωλούσαν σε γιατρούς για να τα χορηγήσουν.

Ένας από τους πιο γνωστούς ριζοτόμους ήταν ο **Κένταυρος Χείρων**. Ζούσε στο Πήλιο, και θεωρείται ο πρώτος εμπειρικός συλλέκτης βοτάνων - δηλ. ριζοτόμος.

Περίφημοι ριζοτόμοι παρουσιάζονται **και στην Κρήτη**, οι οποίοι γνώριζαν ένα μεγάλο αριθμό φυτών με αποκλειστική θεραπευτική χρήση, είτε με μορφή αφεψημάτων, είτε με τη μορφή εμπλάστρων κι αλοιφών, πχ. το **σπλήνιο** για τους πόνους της σπλήνας, το **δίκταμο** για τα γυναικολογικά προβλήματα.

Πολλοί ήταν συγχρόνως γιατροί και συγγραφείς βοτανολογιών, που ονομάζονται «Ριζοτομικά» ή «Ριζοτομούμενα». Ορισμένοι ριζοτόμοι, κατά τη συλλογή φυτών, επιδίδονταν και σε μαγικοθρησκευτικές τελετές, γεγονός που δημιούργησε διχογνωμία για το έργο τους.

Στο έργο του Ιπποκράτη αριθμούνται 336 δρόγες χωρίς περιγραφή, πιθανόν διότι τις θεωρούσε γνωστές από τους «ριζοτόμους».

(**Δρόγες** είναι τα φάρμακα που προέρχονται από τη φύση, ο όρος υπάρχει από το 1815. Γενικώς δρόγη είναι κάθε φυσικό προϊόν που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως φάρμακο ή ως πηγή φαρμάκων. Στα γαλλικά είναι το ναρκωτικό, στα αγγλικά drug είναι το φάρμακο και το ναρκωτικό φυσικά).

Εξάιρετος ριζοτόμος υπήρξε ο **Κρατεύας ο ΙΙ (1ος αιώνας π.Χ.)**, που έγραψε το πρώτο βοτανολόγιο με έγχρωμες εικόνες. Είχε τίτλο «Ριζοτομικόν» και περιγράφονταν αλφαβητικά τα φαρμακευτικά φυτά και οι θεραπευτικές τους ιδιότητες. Το έργο έχει χαθεί αλλά γνήσια αποσπάσματα βρίσκουμε στον Κωνσταντινουπολιτικό κώδικα του Διοσκουρίδη.

Ο ίδιος ήταν γιατρός του Μιθριδάτη του Ευπάτορος, και με εντολή του παρασκεύασε το **«μιθριδάτειο έκλειγμα»**, που ήταν ένα αντίδοτο δηλητηρίων που περιείχε 54 απλά φάρμακα!

Αργότερα η συνταγή τροποποιήθηκε απ' τον Ανδρόμαχο τον πρεσβύτερο (1ος αιώνας μ.Χ.), ενώ στο Μεσαίωνα η φήμη του γιγαντώθηκε και χρησιμοποιήθηκε, με συνεχείς αλλαγές, **μέχρι και το 18ο αιώνα!**

Τι γνωρίζουμε για τους αρχαίους έλληνες γιατρούς και τη βοτανοθεραπεία;

Δάσκαλος της βοτανοθεραπείας, όπως ήδη αναφέραμε, θεωρείται ο **κένταυρος Χείρων**. Βότανα, όπως το **Κενταύριον** και το **Χειρώνιον** φέρουν ακόμα το όνομά του.

Από αυτόν διδάχθηκε ο **ευρετής της Ιατρικής, ο Ασκληπιός**, και στη συνέχεια **οι γιοί του, Μαχάων και Ποδαλείριος**, οι οποίοι συμμετείχαν στον Τρωικό πόλεμο.

Είδαμε επίσης πρωτύτερα με το μώλυ και το νηπενθές πως στα ομηρικά έπη συναντούμε αναφορές χρησιμοποίησης βοτάνων για θεραπευτικούς σκοπούς ή για δηλητηριάσεις, χωρίς όμως πολλές φορές να αναφέρεται ένα συγκεκριμένο βότανο ή να περιγράφεται με λεπτομέρεια.

Όταν ο Μενέλαος τραυματίστηκε στον Τρωικό πόλεμο τον εξέτασε **ο ιατρός Μαχάων**,

«άνδρας ίσος με τους θεούς «ισόθεος», προσπάθησε το βέλος να τραβήξει.../ κί' αφού εξέτασε την πληγή, εκεί που μέσα έφτασε το βέλος το φαρμακερό, /το αίμα βύζαξε, δίχως χρονοτριβή και με πείρα πασπάλισε «ήπια φάρμακα»/ φάρμακα μαλακτικά, που κάποτε τα χάρισε στον πατέρα του, τον Ασκληπιό, ο Χείρων», (Ιλ. Δ 212-218).

Για τον ιατρό Μαχάωνα σε άλλο χωρίο της Ιλιάδος, ο Ομηρος με έμφαση τονίζει:

«Ιητρός γαρ ανήρ πολλών αντάξιος άλλων», (Ιλ. Λ 514), χαρακτηρισμός που διαχρονικά τιμά τους γιατρούς για την υψηλή τους προσφορά.

Σε άλλο επίσης σημείο της Ιλιάδος ο τραυματισμένος από τη μάχη Ευρύπυλος απευθύνεται στον φίλο του Πάτροκλο παρακαλώντας τον:

«σώσε με τώρα ..και με μια νυστεριά βγάλε μου από το μηρό το βέλος.

Και ξέπλυνε με χλιαρό νερό το μαύρο αίμα από την πληγή,

κι απάνω πασπάλισε την με πραΰντικά φάρμακα για να γιάνη,

που, καθώς λένε, τά 'μαθες από τον Αχιλλέα,

που κί' αυτόν τον είχε δασκαλέψει ο Χείρων,

ο πιο ήμερος από όλους τους Κενταύρους», (Ιλ. Λ 828-832).

Και ο Πάτροκλος έβαλε από πάνω με τα χέρια τρίβοντάς την με ρίζα πικρή

που παύει τους πόνους. Έτσι ξεράθηκε η πληγή και σταμάτησε το αίμα», (Ιλ. Λ 844-848).}

Αλλά για ποιο φυτό πρόκειται;

Άλλοι λένε ότι πρόκειται για την **κηκίδα**, άλλοι για την **αχιλλεία τη χιλιόφυλλο** (με την οποία κατά τον μύθο ο Κένταυρος Χείρων γιάτρεψε τη φτέρνα του Αχιλλέα), άλλοι για την **αριστολογία κληματίδα ή τη γεντιανή ή την ερυθραία (κενταύριον) ή την αιματόρριζα**.

Ειδικά η **Αχιλλεία** ή αλλιώς **Χιλιολούλουδο**, πήρε το όνομά της από τον ομηρικό ηρώα Αχιλλέα, ο οποίος όπως λέγεται έδινε αυτό το φυτό στους στρατιώτες του, τους θρυλικούς Μυρμιδόνες για να τους βοηθήσει να σταματήσουν το αίμα που έτρεχε από τις πληγές τους κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου. Νεότερες δοκιμές στο φυτό απέδειξαν ότι περιέχει χημικά συστατικά που το κάνουν όντως χρήσιμο ως αιμοστατικό.

Η αχιλλεία είναι πολυετές αναρριχητικό φυτό που φτάνει μέχρι το ένα μέτρο ύψος, με χνουδωτούς βλαστούς και φύλλα λευκά, μαλακά που εμφανίζονται σε ταξιανθίες. Τρίβοντας το, αναδεικνύεται η έντονη μυρωδιά του που θυμίζει αυτή της καμφοράς. Παλαιότερα το φυτό ήταν γνωστό με το όνομα «Nosebleed», γιατί τα φύλλα του χρησιμοποιούνταν για να σταματούν την αιμορραγία. Η αχιλλεία –όπως λένε- έχει τονωτικές ιδιότητες, είναι εφιδρωτικό, κατά της τριχόπτωσης και διευκολύνει την κυκλοφορία του αίματος. Επίσης είναι αντιφλεγμονώδες και κατά των ρευματισμών. Αξίζει να σημειωθεί ότι καταπραΰνει τους πόνους και μειώνει την ροή του αίματος κατά την έμμηνο ρύση. (<http://www.glikiazoi.gr>)

Ένας από του παλιούς θεούς- ιατρούς, όπως μας διηγείται ο Όμηρος, ήταν ο **Παιήων** –τον είδαμε με μαύρα γράμματα στο απόσπασμα με το νηπενθές και την Ελένη-, ο οποίος γιάτρεψε τον θεό Άρη στον Όλυμπο με **βότανα παυσίπονα, οδυνήφατα**. Το όνομα του Παιήωνα το έδωσαν οι αρχαίοι **στο φυτό «παιωνία», δλδ την παιώνια** που λέγεται αλλιώς και φυτό της θεραπείας, το οποίο έχει και αιμοστατικές ιδιότητες.

Για τα **«οδυνήφατα φάρμακα»**, τα βότανα που σταματούν την οδύνη και τον πόνο, γίνεται αναφορά και στον τραυματισμό του θεού Άδη (Ιλ. Ε 401), τον οποίο «γιάτρεψε ο Παιήων πασπαλίζοντας το τραύμα του με τα οδυνήφατα φάρμακα, που σταματούν τους πόνους».

Η παιώνια πήρε το όνομα της από τον Παίωνα ή Παιάνα που φαίνεται ότι ήταν μια θεότητα της θεραπείας αφού είχε θεραπεύσει τον Άδη και τον Άρη από τραύματα.

Ο μύθος που έχει σχέση με το λουλούδι λέει πως **ο Παίων ήταν μαθητής του Ασκληπιού**.

Κάποτε, η Λητώ (μητέρα του Απόλλωνα και θεά της γονιμότητας), του δίδαξε πώς να αποκτήσει μια μαγική ρίζα που φύτευε στον Όλυμπο η οποία απάλυνε τον πόνο των γυναικών κατά τον τοκετό. Ο Ασκληπιός ζήτησε και αποπειράθηκε να

σκοτώσει το μαθητή του. Ο Δίας έσωσε τον Παίωνα από την οργή του Ασκληπιού μεταμορφώνοντάς τον στο λουλούδι της παιώνιας.

Οι σπόροι της παιώνιας χρησιμοποιούνταν για τις έγκυες γυναίκες στην αρχαιότητα ως εξής:

Ο Διοσκουρίδης, (3.140) ονομάζει την «**παιωνία**» και «γλυκουσίδη, πεντόροβον», που η ρίζα του βοτάνου αυτού δίνεται στις γυναίκες, οι οποίες δεν καθαρίστηκαν από τον τοκετό.

Ακόμη, όταν πίνεται με κρασί βοηθά τους πόνους της κοιλιάς, όσους έχουν ίκτερο, νεφρίτιδα, και όσους πονάνε στην ουροδόχο κύστη και οι σπόροι όταν τρώγονται από τα παιδιά θεραπεύουν τη λιθίαση.

Τέλος, ακόμη ένας μύθος λέει πως η Αφροδίτη έτρεξε στην Κρήτη και έκοψε **δίκταμο** για να γιατρέψει το λαβωμένο Αινεία.

Και κάπως έτσι φτάνουμε στον Ιπποκράτη.

Ο Ιπποκράτης, ο πατέρας της ιατρικής που γιάτρευε με βότανα, ήταν αυτός που απάλλαξε την ιατρική από τη δεισιδαιμονία και τη μαγεία και σε μια σειρά βιβλίων του αναφέρει 236 φυτικά φάρμακα. Αλλά στην ίδια περίοδο έζησε και ο **Αριστοτέλης** που ανάμεσα στ' άλλα βιβλία του έγραψε και δυο περί Φυτών.

Και ο **Θεόφραστος**, πατέρας της Βοτανικής και της Ορυκτολογίας και πρόδρομος της Φαρμακογνωσίας, ο οποίος στα 9 βιβλία του έργου του «Περί Φυτών Ιστορίες» περιγράφει όχι μόνο τα φυτά αλλά και τις φαρμακολογικές ιδιότητές τους.

Αργότερα, ο **Διοσκουρίδης** από την Κιλικία, που περιόδευε σ' όλο τον τότε γνωστό κόσμο (40-90 μ.Χ.) για να μελετήσει τα διάφορα φαρμακευτικά βότανα και φυτά, τα κατέταξε σε 5 βιβλία με γενικό τίτλο «**Περί Ύλης Ιατρικής**», που από τότε αποτελούν το βασικό σύγγραμμα, στο οποίο βασίστηκαν όλοι όσοι ασχολήθηκαν με τη θεραπευτική ως το 16ο αιώνα.

Άλλοι σπουδαίοι γιατροί της αρχαιότητας που έμειναν στην ιστορία για τις θεραπείες τους με βότανα ήταν ο **Γαληνός και ο Κέλσος**.

Στα αρχαία χρόνια πίστευαν πως ο Προμηθέας ήταν αυτός που δίδαξε τους ανθρώπους πώς να χρησιμοποιούν τα βότανα για θεραπευτικούς σκοπούς, αλλά η συλλογή των βοτάνων απαιτούσε μυστικότητα και προσοχή για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητά τους

Εκτός, όμως, από τους γιατρούς και τους ριζοτόμους, η θεραπευτική διδασκόταν και από **περιοδευτές**, που ήταν πλανόδιοι θεραπευτές και ιατροσοφιστές, οι οποίοι δεν ήταν γιατροί, αλλά σοφιστές που εκμεταλλεύονταν

την αμάθεια και την ευπιστία. Υπήρχαν **οι στρατιωτικοί ιατροί**, οι **αλειπτές ή μιγματοπώλες**, που εμπορεύονταν φάρμακα, δηλητήρια, καλλυντικά κ.λπ., οι **φαρμακείς ή φαρμακίδες**, γυναίκες που ασχολούνταν με τη συλλογή βοτάνων, οι **μυροπώλες**, που πωλούσαν μύρα, αλοιφές, θυμιάματα κ.λπ., και οι **μαίες**, γυναίκες καταγόμενες συνήθως από τη Φρυγία και τη Θεσσαλία, που εκτός των άλλων ασχολούνταν με τα εκτριωτικά φάρμακα.

Βεβαίως, όσο επικρατούσε η μαγικοθρησκευτική αντίληψη, η θεραπευτική ήταν αποκλειστικά κτήμα των ιερέων. Για χιλιάδες χρόνια, η φαρμακευτική χρήση των φυτών περιορίστηκε σχεδόν αποκλειστικά στη θεραπεία πληγών και τραυμάτων, αφού όλες οι μη τραυματικές παθήσεις αποδίδονταν σε πράξεις των θεών, άποψη που ίσχυε πριν από τον Ιπποκράτη.

Ας περάσουμε, όμως, και στο Μέγα Αλέξανδρο.

Τι έδινε ο Μ Αλέξανδρος στο στρατό του για να ενισχύσει την αντοχή τους;

Η απάντηση είναι, **σκόνη ρίζας γλυκόριζας**.

Τα επινεφρίδια χρειάζονται **«δύναμη»** κάθε 5 ώρες, για να διατηρήσουν την ενέργεια του σώματος. Εάν ένα γεύμα ή κάποια άλλη τροφή δεν είναι διαθέσιμη, η ρίζα της γλυκόριζας μπορεί να τροφοδοτήσει τα επινεφρίδια.

Η γλυκόριζα σταματάει επίσης τη πείνα και τη δίψα.

Οι στρατιές του Μεγάλου Αλεξάνδρου μετέφεραν ρίζες γλυκόριζας στις μεγάλες πορείες της εκστρατείας τους, **για να παίρνουν ενέργεια, δύναμη και αντοχή**, αφού πρόκειται για ένα τονωτικό ενέργειας ανώτερο από την σημερινή μπάρα ενέργειας, από τη ζάχαρη ή τη μπάρα σοκολάτας που παίρνουν οι ορειβάτες
Και συνεχίζουμε με το Μέγα Αλέξανδρο.

Πώς συνδέεται το ιπποφάες με το Μέγα Αλέξανδρο;

Αν και στη σύγχρονη Ελλάδα το ιπποφάες χρησιμοποιείται την τελευταία διαιτία, στην αρχαιότητα η χρήση του ήταν πολύ διαδεδομένη. Σχετικές αναφορές υπάρχουν σε κείμενα του Θεόφραστου, μαθητή του Αριστοτέλη, αλλά κυρίως του Διοσκουρίδη, του πατέρα της Φαρμακολογίας.

Το όνομά του το οφείλει στα στρατεύματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που παρατήρησαν ότι τα άρρωστα και τραυματισμένα άλογα που έτρωγαν τα φύλλα και τους καρπούς του φυτού ανάρρωναν γρηγορότερα, αποκτούσαν περισσότερη δύναμη, ενώ το τρίχωμά τους δυνάμωνε και γινόταν πιο λαμπερό. Το **ονόμασαν ιπποφάες**, που στα νέα ελληνικά σημαίνει **φωτεινό, λαμπερό άλογο (ίππος: άλογο, φάος: φως, λάμψη)**.

Ποια τα σενάρια για τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Δολοφονία ή ασθένεια;

Το 323 π.Χ., ο Μέγας Αλέξανδρος επέστρεψε στη Βαβυλώνα, το κέντρο της νέας αυτοκρατορίας του. Είχε υποσχεθεί να επισκεφτεί τη γιορτή ενός γνωστού, στις 29 Μαΐου. Το πρωί εκείνης της ημέρας, παραπονέθηκε ότι δεν ένιωθε καλά. Ωστόσο, πήγε στη γιορτή παρά την αδιαθεσία και ως γνήσιος Μακεδόνας στρατιώτης ήπια πολύ αλκοόλ. Την επόμενη μέρα, ανέβασε **υψηλό πυρετό**. Η υγεία του δεν επανήλθε ποτέ και πέθανε περιτριγυρισμένος απ' τους στρατηγούς **του 11 μέρες μετά, στις 11 Ιουνίου του 323 π.Χ.** Οι μελετητές δεν μπορούν να συμφωνήσουν, αν ήταν αποτέλεσμα κάποιας ασθένειας, ή αν ο Αλέξανδρος δηλητηριάστηκε, αν και θεωρούν πιθανότερη την εκδοχή του δηλητηρίου. Μέχρι πρόσφατα, πίστευαν ότι δηλητηριάστηκε με αρσενικό. Όμως, αν ίσχυε κάτι τέτοιο, ο Αλέξανδρος θα είχε πεθάνει πολύ πιο γρήγορα. Ο Μακεδόνας Βασιλιάς ταλαιπωρήθηκε για 11 μέρες, που σημαίνει ότι η ουσία που κατανάλωσε είχε πιο αργή δράση απ' ότι το αρσενικό.

Η νεότερη θεωρία που έχει κυκλοφορήσει, είναι αυτή του Δρ. Λίο Σκεπ, απ' το Πανεπιστήμιο Οτάγκο της Νέας Ζηλανδίας. Σύμφωνα με τον Σκεπ, η ουσία που προκάλεσε τον αργό και βασανιστικό θάνατο του Αλέξανδρου, είναι το δηλητηριώδες φυτό «λευκός ελλέβορος». Η έρευνα του Δρ Σεπ δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό *Clinical Toxicology*.

Πηγή: <http://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/item/306709-mustirio-2000-eton-anakalupsan-apo-ti-pethane-o-megas-alexandros#ixzz3XeDYZckA>

Αυτό είναι πιθανότατα το φυτό που σκότωσε τον Μέγα Αλέξανδρο! Το είδος *Veratrum album*, χρησιμοποιείται από τους αρχαίους Έλληνες **ως βότανο κατά του εμετού και μπορεί να επιφέρει βραδύ θάνατο**. (πηγή: Εκπαιδευτική Ιστοσελίδα wi-fi botany)...

Το φυτό ήταν γνωστό στους αρχαίους Έλληνες, γιατί το χρησιμοποιούσαν για να σταματούν τον εμετό. Σε μεγαλύτερες δόσεις, όμως, μπορούσε να οδηγήσει σε θάνατο. **Τα συμπτώματα** που παρουσίασε ο Αλέξανδρος, ταιριάζουν απόλυτα με αυτά που προκύπτουν από δηλητηρίαση με ελλέβορο, δηλαδή **γαστρικός πόνος, ναυτία, βραδυκαρδία, υπόταση και μυϊκή αδυναμία**. Τις τελευταίες μέρες πριν τον θάνατό του, ο μεγάλος στρατηλάτης δεν μπορούσε να κουνηθεί, ούτε να μιλήσει. Βέβαια, το σενάριο της δηλητηρίασης οδηγεί στο κείμενο ερώτημα. Ποιος τον δηλητηρίασε;

(www.mixanitouxronou.gr/senaria-gia-thanato-tou-mega-alexandrou/)

Αλλά τι είναι τελικά ο ελλέβορος;

Οι πηγές μας πληροφορούν ότι αρχαίοι ρήτορες έτρωγαν μικρές ποσότητες του φυτού για την τόνωση της μνήμης τους κατά την διάρκεια της ομιλίας τους.

Επίσης η λαϊκή μας παράδοση αποδίδει στο Σκάρφι, όπως είναι η λαϊκή του ονομασία, πολλές περιέργες και μαγικές ιδιότητες. Το βέβαιο πάντως είναι ότι, ακόμη και **μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, από ελλέβορο παρασκευάζονταν φάρμακα για τη θεραπεία της μανίας, της μελαγχολίας, της υποχονδρίας, ακόμη και της επιληψίας. Τον χρησιμοποιούσαν επίσης κατά της υδρωπικίας και σε χρόνια δερματικά νοσήματα. Η χρήση του γινόταν με μορφή σκόνης ή βάμματος.**

Σε μεγάλη δόση ο ελλέβορος προκαλεί εμετό, διάρροια, πόνους στα πεπτικά όργανα, παράλυση και τελικά τον θάνατο.

Και συνεχίζουμε σε άλλο κλίμα...

Τι είναι το κώνειο που ήπιε ο Σωκράτης;

Το **κώνειο** (αγγλ. Poison hemlock) είναι φυτικό δηλητήριο. Οφείλει την ονομασία του στο ρήμα "κωνάω", που σημαίνει "περιστρέφω" (αρχ. ελλ. παράγωγο "κώνος" = σβούρα). Παράγεται από το φυτό **κώνειον το σικτόν** (Conium maculatum). Το φυτό είναι πολύ κοινό στην Ελλάδα, από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα. **Στην Αρχαία Αθήνα χρησιμοποιούνταν για τις ναρκωτικές του ιδιότητες από τους ιεροφάντες (ως αναφροδισιακό).**

Η δραστική ουσία του κωνείου είναι το **αλκαλοειδές κωνεΐνη (αναλγητικές ιδιότητες)**. Θεωρείται, μαζί με την νικοτίνη, το ισχυρότερο των φυτικών δηλητηρίων. **Το βασικό της μειονέκτημα είναι ότι είναι ισχυρά πτητική ένωση και, κατά συνέπεια, μη πρόσφατα παρασκευάσματα χάνουν σταδιακά την δηλητηριώδη ισχύ τους.**

Η κατάποση εκχυλίσματος (κυρίως φύλλων και βλαστών) κωνείου προκαλεί ανώδυνο θάνατο. Στην αρχή τα αισθητήρια νεύρα νεκρώνονται από την περιφέρεια προς το κέντρο. Υπάρχει απώλεια των μυικών δυνάμεων, αμβλύνονται οι περιφερειακές αισθήσεις, το ανακλαστικό τόξο του νωτιαίου μυελού προκαλεί τρόμο και σπασμούς. Τέλος, επέρχεται ύπνος, εγκεφαλική νάρκη και, τελικά, θάνατος.

Ήταν γνωστό από πολύ παλιά, φημολογείται ότι χρησιμοποιήθηκε πριν από τους ιστορικούς χρόνους για την θανάτωση των γερόντων των ανικάνων προς εργασία, των αναπήρων και των αρρώστων Κείων (νήσος Κέα = Τζιά).

Ο Ιπποκράτης σε πολλά σημεία των συγγραμμάτων του αναφέρει το σπέρμα του κωνείου ως ναρκωτικό, σε καταπλάσματα, υπόθετα και υποκαπνισμούς. Τον 3ο π.Χ. αιώνα ο Νίκανδρος το περιγράφει ως εξής στα «Αλεξιφάρμακα»: το δηλητήριο φέρνει σκοτεινή νύκτα «σκοτόεσαν νύκτα», οι άνθρωποι παραλύουν και έρπουν στα χέρια, η αναπνοή τους πιάνεται καθώς φράζει ο λαιμός, τα άκρα

παγώνουν και τέλος η ψυχή τους πηγαίνει στον άλλο κόσμο από έλλειψη αέρα λόγω παράλυση της αναπνοής.

Με κώνειο θανατώθηκε και ο Σωκράτης. Στην φυλακή, αφού έμαθε από τον δεσμοφύλακα την ημέρα που έπρεπε να πάρει το κώνειο και τα συμπτώματα της δηλητηριάσεως, έλαβε το φάρμακο με απόλυτη αταραξία και χωρίς καμία μεταβολή των χαρακτηριστικών του προσώπου του. Ο Πλάτων στον Φαίδωνα μας δίνει με λαμπρό τρόπο την εικόνα της δηλητηριάσεως.

Λέει λοιπόν ο Πλάτων:

«Όταν ένιωσε ο Σωκράτης να βαραίνουν τα σκέλη του ξάπλωσε, στη πλάτη. Έτσι του σύστησε ο δήμιος. Συγχρόνως αγγίζοντας τον, αφού πέρασε λίγος χρόνος, παρατηρούσε τα πέλματα και τα σκέλη. Κατόπιν πίεσε δυνατά το πόδι και τον ρώτησε αν αισθάνεται. Ό δε ουκ, έφη. (Είχε ήδη αρχίσει η νέκρωση των αισθητικών νεύρων από την περιφέρεια) και μετά από αυτό πίεσε πάλι, τις κνήμες και αφού ξαναήρθε μας έδειχνε ότι παγώνει και παραλύει. Τον άγγιξε και είπε ότι όταν φθάσει (η παράλυση) στην καρδιά τότε θα πεθάνει. Ήδη σχεδόν το πάγωμα είχε φθάσει στο επιγάστριο. Ξεσκεπάστηκε, γιατί ήταν σκεπασμένος και είπε αυτό που ήταν τα τελευταία λόγια «ώ, Κρίτων, τω Ασκληπιώ οφείλομεν αλετρυόνα απόδοτε και μη αμελήσετε.» Έτσι θα γίνουν είτε ο Κρίτων. Μήπως θέλεις κάτι άλλο να μας πεις, τον ρώτησε. Αλλά ο Σωκράτης δεν απάντησε τίποτα.... και τα όμματα έστησεν. Ιδών δε ο Κρίτων συνέλαβε το στόμα και τους οφθαλμούς.

Ο Θεόφραστος γράφει πως εκχύλισμα από τη ρίζα του κωνείου είναι το ισχυρότερο δηλητήριο και η απαλλαγή (δηλ. ο θάνατος) είναι εύκολη ακόμα και αν δοθεί μικρό καταπότιο. Ο ίδιος επισημαίνει και την συνέργεια με την μήκωνα την υπνοφόρο σε ένα ταχύ και ανώδυνο θάνατο, με μικρή σε όγκο ποσότητα φαρμάκου, παρατήρηση που αποδίδει στον βοτανικό Θρασύα, του 5ου π.Χ αιώνα εκ Μαντινείας «ραδίαν ποιείν και άπονον την επόλυσιν τοις οποίς χρώμενος κωνείου τε και μήκωνος και ετέρων τοιούτων ώστε εύογκον είναι και μικρόν όσον δραχμής ολκήν».

Ο Διοσκουρίδης εκτός των άλλων αναφέρει και τις θεραπευτικές ενδείξεις του κωνείου. Γράφει λοιπόν ότι, αφού ξηρανθεί, έχει πολλές χρήσεις αναμειγνυόμενο για παυσίπονα και κολλύρια. Το εκχύλισμά του, αν χρησιμοποιηθεί σε κατάπλασμα, βοηθάει στον έρπητα και το ερυσίπελας. Βοηθάει επίσης αυτούς που παθαίνουν ονειρώξεις, ενώ αν το κατάπλασμα τοποθετηθεί στα γεννητικά όργανα περιορίζει την επιθυμία. Το κώνειο σταματά το γάλα στους μαστούς, περιορίζει την ανάπτυξη των μαστών στις κοπέλες, ενώ στα αγόρια προκαλεί ατροφία των όρχεων « ..μαστούς τε εν παρθενία κωλύει αυξάνεσθαι και διδύμοις ατρόφοις ποιεί επί παίδων»

Ο Γαληνός αναφέρει το κώνειο σε πολλά σημεία, το συγκαταλέγει δε στα ψυχρά δηλητήρια, τα φονεύοντα δια καταψύξεως της καρδιάς (ΧΙ,596). Μνημονεύει δε «γραία Αθηναίαν η οποία από ελαχίστης δόσεως αρξαμένη ειθίσθη τω φαρμάκω» (ΧΙ, 601)

Ο Πλίνιος (XXV,55) περιγράφων το φυτό σημειώνει το δηλητηριώδες του σπέρματος. Και ο Κέλσος αναφέρει το φυτό ως δηλητήριο και ως αντίδοτο αυτού αναφέρει άφθονο άκρατο οίνο μετά πηγάνου (απήγανου) και κένωση του στομάχου δι' εμέτου.(V, 27,12).

Ο Σκριβώνιος Λάργος (κεφ.179) περιγράφοντας τα συμπτώματα της δηλητηριάσεως από κώνειο, συνιστά καθαρτικά κλύσματα και γάλα όνου.

Πρώτος στη Ελλάδα που ήπια το κώνειο αναφέρεται ο στρατηγός και πολιτικός **Θηραμένης**, κατά την εποχή των 30 τυράννων, όταν καταδικάστηκε σε θάνατο (404 π.Χ). Ο Θηραμένης ήταν από την Κέα και ήπια με θάρρος το δηλητήριο. Όταν έχυσε τις τελευταίες σταγόνες κατά γης είπε ότι ήσαν για τον αντίπαλο του Κριτία. Οι λέξεις του ήταν προφητικές, γιατί πράγματι μετ' ολίγον φονεύθηκε ο αντίπαλος του και καταλύθηκε η τυραννία των τριάκοντα.

Δεύτερος θανατωθείς αναφέρεται ο **Πολέμαρχος**, χωρίς μάλιστα να είναι γνωστή η αιτία της καταδίκης του, καθώς αναφέρει ο Λυσίας (κατά Ερατοσθ.Χ1,5).

Παρότι η δηλητηριώδης δύναμις του κώνειου ήταν γνωστή από αρχαιοτάτων χρόνων, η χρήση του για την θανάτωση των καταδίκων εισήχθη το 404-403 π.Χ. επί 30 τυράννων. Έτσι ο τρόπος του θανάτου κατέστη «πάτριον έθος» (πατροπαράδοτη τακτική) το δε φυτόν μουσαρόν (Πλίνιος XXV,13)

Προς θανάτωση χρησιμοποιούσαν τον σπόν τον λαμβανόμενον δι'εκθλίψεως των σπερμάτων, κυρίως, διότι περιείχε το μεγαλύτερο ποσοστό δραστικής ουσίας (1% κωνειίνη) ενώ ο σπός των βλαστών και των ριζών 0,5%. Η δόση ήταν καθορισμένη και γνωστή στον δήμιο. Συνήθως η δόση ήταν μία ολκή 4,5g. περίπου.

Θανατωθέντες με κώνειο αναφέρονται ο **ρήτωρ Αισχίνης** (323 π.Χ) διαφθείρας τους δικαστάς σε κάποια δίκη, ο **Φιλοποίμων** (197 π.Χ.), ο **Βρετανικός** θανατωθείς από τον Νέρωνα με μείγμα κωνείου και μήκωνος και κατά τους Χριστιανικούς χρόνους ο μάρτυρας **Ιουστίνος** (167 μ.Χ).

Θα κλείσουμε με τις αναφορές των βοτάνων σε αρχαίες πηγές αναφέροντας σύντομα πως κατά τη Βυζαντινή εποχή συναντάμε σε ποικίλα συγγράμματα πολλά απ' τα σημερινά βότανα όπως τη μολόχα, το κόλιανδρο, το κάρδαμο και άλλα.

Γεγονός που φανερώνει την καθημερινή χρήση τους, ήταν η εμφάνιση της **Αγίας Αναστασίας**, που εικονίζεται συχνά στη βυζαντινή τέχνη με μπουκαλάκια φαρμάκων και βότανα στο χέρι. Ονομάστηκε **φαρμακολύτρα**, δηλαδή αυτή που σώζει με φάρμακα τους ανθρώπους, αφού έτρεχε στις φυλακές όπου υπήρχαν Χριστιανοί φυλακισμένοι και θεράπευε τις πληγές τους με βότανα και φάρμακα. Στην Ελλάδα θεωρείται Αγία-γιατρός και αγία των βοτάνων.

Η **μεγάλη ακμή** της βοτανολογίας σημειώθηκε **το Μεσαίωνα**. Σημαντική ήταν η **συμβολή του βοτανολόγου-ιατρού Παράκελσου** που πρέσβευε τη χρήση του μεγάλου φαρμακείου της φύσης. Βέβαια, κατά το Μεσαίωνα εμφανίζεται και το **παράλογο φαινόμενο** που είναι γνωστό σε μας ως «**κυνήγι μαγισσών**» και είναι η περίπτωση των γυναικών που διώχτηκαν μέχρι θανάτου από τους αδαείς, ακριβώς επειδή επέδειξαν –κάποιες από αυτές τουλάχιστον- γνώσεις χρήσης ποικίλων βοτάνων συχνά για καθαρά θεραπευτικούς σκοπούς.

Αλλά εδώ περνάμε σε ένα εντελώς διαφορετικό θέμα. Ο μόνος λόγος για τον οποίο το αναφέρω είναι για να προβληματιστούμε πάνω στο πώς ο κόσμος αντιμετώπιζε –και ίσως ακόμη αντιμετωπίζει σε κάποιες κοινωνίες- αυτούς που γνωρίζουν και εφαρμόζουν τα μυστικά των βοτάνων.

Επίλογος...

Αυτό στο οποίο αξίζει τελικά να κρατήσουμε είναι η διαπίστωση πως τα βότανα είναι ένας τεράστιος κόσμος με απεριόριστες δυνατότητες που μόλις πρόσφατα ο σύγχρονος άνθρωπος του δυτικού πολιτισμού άρχισε να ξανα-ανακαλύπτει στην **προσπάθειά του να επιστρέψει σε μια πιο ουσιαστική ζωή κοντά στη φύση**.

Τα τελευταία χρόνια **ανατολικές θεραπείες** στηριζόμενες εν μέρει και στη βοτανολογία, όπως είναι για παράδειγμα η Αγιουβέρδα, γίνονται όλο και περισσότερο γνωστές. Ο άνθρωπος του δυτικού πολιτισμού έχει από χρόνια χάσει τον προσανατολισμό του και οι ασθένειες του δυτικού πολιτισμού τον κάνουν να προβληματίζεται για τον τρόπο ζωής του. Στην αναζήτηση διεξόδου ο δυτικός άνθρωπος στρέφεται στην σαφώς πιο φιλοσοφημένη και πιο δεμένη με τη φύση Ανατολή.

Ειδικά, όμως, στο θέμα αυτό εμείς οι Έλληνες δεν έχουμε τίποτε να ζηλέψουμε από την Ανατολή. Η ελληνική φύση είναι ακόμη ευτυχώς σε μεγάλο μέρος παρθένα και γενναιόδωρη, η γη μας γεννάει από αιώνες βότανα και φυτά, των οποίων η ανυπέβλητη αξία είναι διαπιστωμένη και καταγεγραμμένη από τους «σοφούς» της αρχαιότητας και οι νέοι μας στρέφονται σε βιολογικές καλλιέργειες βοτάνων στην ανάγκη να βγουν από την ανεργία των τελευταίων ετών.

Η επιστροφή στο παρελθόν δε συνιστά πάντοτε οπισθοδρόμηση. Άλλωστε, ουσιαστικά δε μιλάμε για επιστροφή, αλλά για μια γόνιμη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν, που θα μας βοηθήσει να αντλήσουμε τη γνώση που χρειάζεται για να προσεγγίσουμε μια πιο υγιεινή και –γιατί όχι;- μια πιο φιλοσοφημένη και κατ' επέκταση πιο ευτυχισμένη ζωή, δηλαδή **την επικούρεια ηδονή**, την επίτευξη σωματικής και ψυχικής ισορροπίας που βοηθά τον άνθρωπο να επιτύχει τον υψωμό του σε ένα ανώτερο ον.

Σας ευχαριστώ!